

BÜTÜN YÖNLERİYLE
ABİDİN PAŞA

SEMPOZYUMU

Sempozyum Tarihi

4 Mayıs 2023

Ankara

İLAHİYAT
FAKÜLTESİ

AKADEMİK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

BİLDİRİ ÖZETLERİ
KİTABI

BÜTÜN YÖNLERİYLE ABİDİN PAŞA SEMPOZYUMU

(4 Mayıs 2023)

Bildiri Özetleri Kitabı

Editör:

Arş. Gör. Muhsin DÜĞEROĞLU

Arş. Gör. Ahmet Zahid ÖZCAN

Ankara - 2024

ASBÜ Yayınları- 14

Bütün Yönleriyle Abidin Paşa Sempozyumu

Bildiri Özetleri Kitabı

© Ankara, Temmuz 2024

ISBN 978-625-94492-7-2

Editörler

Arş. Gör. Muhsin DÜĞEROĞLU

Arş. Gör. Ahmet Zahid ÖZCAN

ASBÜ Yayınları

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Hükümet Meydanı No: 2 06050 Ulus/Altındağ/Ankara

bilgi@edu.asbu.tr

Telefon: +90 312 596 44 44-45

Fax: +90 312 311 86 00

PTT kep: Asbü@hs01.kep.tr

Yayınevi sertifikası: 48453

BÜTÜN YÖNLERİYLE ABİDİN PAŞA SEMPOZYUMU

KURULLAR

Düzenleyen Kurum

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Sempozyum Ortakları

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

Onur Kurulu

Vasip ŞAHİN

Ankara Valisi

Dr. Zeki ERASLAN

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN

ASBÜ Rektörü

Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

ASBÜ İlahiyat Fakültesi Dekanı

Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Adem Uzun

Dr. Öğretim Üyesi Mahmut Dilbaz

Dr. Öğretim Üyesi Cihan Kılıç

Dr. Öğretim Üyesi İsa Güceyüz

Arş. Gör. Muhsin Düğeroğlu

Arş. Gör. Ahmet Zahid Özcan

Arş. Gör. Rümeyza Ergin

Y.K. Uzm. Evre Çoruh

Y.K. Uzm. Hüseyin Nizamoğlu

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Abdulhamit Kırmızı (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali Avcu (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali Osman Kurt (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
- Prof. Dr. Asım Yapıcı (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
- Prof. Dr. Celali Yılmaz (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
- Prof. Dr. Erkan Tural (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Prof. Dr. Eyüp Baş (Ankara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayri Kaplan (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hüseyin Çınar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Prof. Dr. İsmail Güleç (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet Emin Üner (Harran Üniversitesi)
- Prof. Dr. Sadık Yazar (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman Berk (İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Atik Aydın (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
- Doç. Dr. Halid Üveysi (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mahmut Samar (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet Murat Karakaya (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nuri Şimşekler (Selçuk Üniversitesi)
- Dr. Özlem Gülenç İğdi (Milli Eğitim Bakanlığı)

İÇİNDEKİLER

1 ABİDİN PAŞA VE ME'ÂLÎ-İ İSLÂMÎYYE ADLI MEAL-TEFSİRİ

Dr. Öğr. Üyesi Orhan GÜVEL

2 OSMANLI TÜRKÇESİYLE KALEME ALINMIŞ ARAPÇA GRAMERİNE DAİR BİR ESER: BER TARZ-I NEVİN NAHV-İ ARABÎ

Dr. Öğr. Üyesi İsa GÜCEYÜZ

3 ABİDİN PAŞA'NIN BİR MESNEVÎ HİKÂYESİNE YÖNELİK HUSUSÎ İLGİSİ:

MERD-İ A'RÂBÎ RİSÂLESİ ve YORUMU

Dr. Öğr. Üyesi Muammer Cengiz

4 BİR OSMANLI BÜROKRATI ABİDİN PAŞA'NIN AHLAK ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BORSBUĞA

5 ABİDİN PAŞA'NIN TERAKKİ VE SAADET TASAVVURU

Fulya İBANOĞLU

6 ABİDİN PAŞA'NIN "ÂLEM-İ İSLÂMÎYYET MÜDÂFAA" ADLI RİSALESİ

Kadir ACAR- Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim GÖL

7 ABİDİN PAŞA'NIN BORSAYA DAİR RİSALESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Ozat SHAMSHIYEV

8 TÜRK BORSA TARİHİNDE ABİDİN PAŞA

Prof. Dr. Celali YILMAZ

9 ABİDİN PAŞA'NIN KİTAP BASIM DENETİMLERİYLE İMTİHANI ve KAYIP KİTABI

Dr. Öğr. Üyesi Ersin DURMUŞ

10 ÇAMLIK HANEDANINDAN BİR OSMANLI BÜROKRATI: ABİDİN PAŞA ve GÜNEY ARNAVUTLUK SORUNU (1877-1879)

Doğukan ORUÇ

11 ANKARA VALİSİ ABİDİN PAŞA'NIN SAKIZ ADASI DEPREMİ İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ

Dr. Özlem GÜLENC İĞDİ

12 CELAL NURİ İLERİ'NİN SİYER YAZICILIĞINA BAKIŞI

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut DİLBAZ

13 CELAL NURİ İLERİ'NİN AHLÂK ANLAYIŞI

Gül HANÇER

14 CELAL NURİ İLERİ'NİN HİKÂYELERİNDE KADIN

Doç. Dr. Yasemin ULUTÜRK SAKARYA

*15 ABİDİN PAŞA'NIN TORUNLARI ARİF VE ABİDİN DİNO'NUN YAŞAR KEMAL İLE ADANA'YA
ETKİSİ*

Mehmet POYRAZ

16 ABİDİN PAŞA TORUNU RÂSİH NURİ İLERİ'DEN BİRKAÇ HATIRA

Prof. Dr. Süleyman BERK

BİLDİRİ ÖZETLERİ

ABİDİN PAŞA VE ME‘ÂLİ-İ İSLÂMİYYE ADLI MEAL-TEFSİRİ

Orhan Güvel*

Özet

Müslüman toplumların tefsir geleneğinde Osmanlı tefsir geleneği önemli bir yer işgal eder. Osmanlı döneminde Mushaf tertibini esas alan tam tefsirlerin yanı sıra yalnızca bazı sûre ve âyetlerin yorumunu konu alan kısmî tefsirler kaleme alınmıştır. II. Abdülhamid döneminde Ankara Valiliği ve benzeri önemli bürokratik görevler üstlenen Abidin Paşa'nın (ö. 1906) Me‘âlî-i İslâmiyye (İslam'ın Yücelikleri) isimli Osmanlıca meal-tefsiri bu eserlerden biridir. Kur'an'ın 61 farklı sûresinden seçilmiş 236 âyetin meal ve yorumunu içeren Me‘âlî-i İslâmiyye hem üslup hem de muhteva bakımından önemli bilgiler içermektedir. Eserde âyetlerin öncelikle meal verilmekte, daha sonra dirayet ağırlıklı bir üslupla yorumlanmasına geçilmektedir. Müfessirin eserinde sınırlı sayıda da olsa Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri diyebileceğimiz bir üslupla bir âyeti başka sûredeki bir âyetle açıklama ya da bir hadis rivayetiyle istişhadda bulunma gibi rivayet tefsiri kapsamına giren yorumlama yöntemlerine başvurduğu gözlenmektedir. Abidin Paşa, tefsirinde, geçmiş müfessirlerden yaptığı alıntılarının kaynağı hakkında bilgi vermemekte, çoğu kez “bazı müfessirlere göre” diyerek genel bir atıf yapmayı tercih etmektedir.

Osmanlıca kaleme alınmış nadir meal-tefsirler arasında yer alan eserde müellifin bürokrat ve âlim kişiliğinin yanı sıra yaşadığı dönemin sosyo-kültürel ve siyasi dokusuna dair izlere rastlanmaktadır. Abidin Paşa'nın meal-tefsirini, Kur'an'ın tercüme edilmesinin cevazına dair başlatılan tartışmaların henüz gündemi işgal etmediği bir dönemde kaleme almış olması ayrı bir önemi haizdir. Müfessirin eserinde bir âyetin mealini Osmanlıcaya aktarırken rahatlıkla “tercüme” ifadesini kullanılabiliyor oluşu ilgili tartışmaların etkisinde kalmadığının en önemli göstergelerinden biridir. Abidin Paşa'nın meal-tefsirinde daha çok sûfi ve Mâtürîdî kimliğinin ön plana çıktığı ifade edilebilir. Nitekim İbnu'l-Arabî (ö. 638/1240) ve Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî'ye (ö. 672/1273) yaptığı atıflar müfessirin sûfi kimliğiyle, kelâmî mevzulara ilişkin yorumlarında sık sık akıl ve insanın irade hürriyetinin önemini vurgulaması da Mâtürîdî kimliğiyle ilişkilendirilebilir niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Abidin Paşa, Me‘âlî-i İslâmiyye, İslamiyet'in Yücelikleri, Meal-Tefsir, Osmanlı Müfessirleri

* Dr. Öğretim Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

OSMANLI TÜRKÇESİYLE KALEME ALINMIŞ ARAPÇA GRAMERİNE DAİR BİR ESER: BER TARZ-I NEVİN NAHV-İ ARABÎ

İsa GÜCEYÜZ*

Özet

Arap edebiyatında 1516-1802 yılları arasını kapsayan evre, Osmanlı dönemi olarak nitelenmektedir. Temelinde sarf, nahiv ve belâgat bulunan Arapça dil ilimleri, dönemin medreselerinde yoğun bir şekilde okutulmuştur. Âbidîn Paşa da son dönem Osmanlı âlimlerinden birisi olup birçok alana dair eser kaleme almış çok yönlü bir şahsiyettir. 1843 yılında Preveze’de dünyaya gelen ve Arapça, Farsça, Arnavutça, Fransızca ve Yunanca gibi dilleri iyi derecede bilen Âbidîn Paşa birçok yerde valilik yapmıştır. Daha ziyade Mesnevî şerhi ile öne çıkmakla birlikte farklı alanlarda da oldukça kıymetli eserleri mevcuttur. Onun Ber Tarz-ı Nevîn Nahv-i Arabî isimli çalışması da bunlardan biridir. Eser, 1312/1895 yılında Rodos Vilâyet Matbaası’nda basılmış ve 2012 yılında İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından dijital ortama aktarılmıştır. Eserde gramer konuları ağırlıklı olarak işlenmiştir. Kelime türleri, semâ’î ve kıyâsî âmiller, merfû’ât, mansûbât ve mecrûrât gibi konular üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Bunlara ek olarak lafzî, takdîrî ve mahallî i’râb meselesi de işlenmiş fakat “kâne” – “inne” ve benzerleri, te’kîd, bedel, atf-ı beyân gibi konuların i’râbına detaylı olarak girilmemiştir. Tahzîr, iğrâ, ihtisâs, mübâlağa bildiren ifadeler, ism-i tafdîl, medih, zem ve teaccüb bildiren fiiller gibi konulara ise temas edilmemiştir. Bu yönüyle eserin, nahvin kısa ve kolay bir şekilde öğretilmesi amacıyla kaleme alındığı söylenebilir. Osmanlı’da Tanzimat dönemine kadar nahivle ilgili eserler genellikle Arapça olarak kaleme alınmıştır. Tanzimat ile birlikte dilde Türkçecilik düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Eserini Türkçe olarak kaleme alan Âbidîn Paşa da bu düşünceden etkilenmiş, talebelere ana dilinden hareketle, yeni ve basit bir yöntemle nahvi öğretmeyi amaçlamıştır. Bu durum eser başlığına da yansımıştır. Öncelikle, ele aldığı konuyla ilgili kavramları Türkçe olarak açıklamıştır. Bu bağlamda nahiv, i’râb, mebnî, mu’rab gibi temel kavramlara yer vermiştir. Ardından ele aldığı konuyu bolca örnekle açıklamıştır. Âbidîn Paşa’nın eserini ele alış yöntemi ve konuların taksimi büyük oranda kendinden önceki eserlerle benzerlik göstermektedir. Kendisi de nahvi tarif ettikten sonra kelimenin; isim, fiil ve harf/edattan oluşan klasik tasnifiyle eserine başlamıştır. Bununla birlikte klasik eserlerde sıkça görülen âyet, hadis ve eski Arap şiirinden örneklerle konuyu açıklama durumuna eserde fazla rastlanmamaktadır. Ele alınan nahiv kavramlarının tamamı Osmanlı Türkçesiyle açıklanmıştır. Bu yönüyle bahsi geçen eserde, nahiv terimleri sözlüğü yazarları için önemli malzemeler bulunmaktadır. Eserde verilen Arapça örneklerin tamamı Türkçeye tercüme edilmiştir. Burada, temel düzeyde Arapça gramerini öğrenmek isteyen talebenin örnekleri ana dilleriyle irtibatlandırmaları sûretiyle konuları daha hızlı kavramaları hedefi güdüldüğü söylenebilir. Ayrıca Âbidîn Paşa’nın ihtâr/uyarı başlığı altında nahivde birbirine karışma ihtimali yüksek olan, kural dışı veya istisnâî durumlara müstakil olarak yer vermesi eseri önemli kılan bir başka yöndür. Böylelikle okuyucunun zihninde meydana gelebilecek muhtemel karışıklıkları gidermeye çalışmaktadır. Kullandığı bu yöntemle klasik eserlerden farklı bir metot izlediği görülmektedir. Arapça gramerinin çokça mütalaa edilmeden öğrenilemeyeceğini düşünen müellif, bazı kelimeleri tam olarak tanımanın da ancak semâ’ yani “duyma ve çok metin okuma alışkanlığı” ile mümkün olduğunu söylemiştir. Eserin metodu çoğunlukla Osmanlı döneminde kaleme alınmış klasik eserlerle benzeşirken bazı noktalarda ise farklılıklar göstermektedir. Çalışmada, konularla ilgili alıştırmaya yer verilmemiştir. Kaynaklarda, eserin Tanzimat dönemi medreselerinde kullanıldığı belirtilmiş ancak ders kitabı olarak okutulduğuna dair bir bilgi zikredilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Abidin Paşa, Ber Tarz-ı Nevîn Nahv-i Arabî, Arapça Grameri, Osmanlı Türkçesi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, Orcid: 0000-0001-7488-6914, isa.guceyuz@asbu.edu.tr

ABİDİN PAŞA’NIN BİR MESNEVÎ HİKÂYESİNE YÖNELİK HUSUSÎ İLGİSİ:

MERD-İ A’RÂBÎ RİSÂLESİ ve YORUMU

Muammer CENGİZ*

Özet

Abidin Paşa’nın (1843-1906) tasavvufî mahiyetteki eserlerinin başında hiç şüphesiz *Mesnevî Şerhi* gelmektedir. Bir devlet adamı olmasının yanında ona şöhret kazandıran da bu önemli eseridir. Osmanlı son dönemdeki meşhur Türkçe şerhlerden biri olması itibariyle temayüz eden ve *Mesnevî*’nin ilk cildini ihtiva eden metni İsmâil Ankaravî, Sarı Abdullah Efendi ve İsmail Hakkı Bursevî gibi Osmanlı dönemi Türkçe *Mesnevî* şerhlerine dayanması itibariyle dikkati çeker. Bu açıdan son dönem Osmanlı şârihi olarak şerhinde klasik dönem Osmanlı tasavvuf düşüncesi ve *Mesnevî* yorumculuğunu tevarüs etmiş olması kayda değerdir. Bununla birlikte Abidin Paşa şerhinin ayırıcı vasfı dönemi açısından daha sade ve anlaşılır bir dil üzerinden *Mesnevî*’yi takdim etme amacına dayanır. Bir Osmanlı bürokratu olarak Paşa’nın *Mesnevî*’ye olan dikkat ve ilgisi izahtan varestedir. Fakat onun *Mesnevî Şerhi*’nde yer alan Merd-i A’râbî (bedevî ile karısı) kıssası şerhini ehemmiyetine binaen “hikmet-âmiz” olarak niteleyip müstakillen ayrıca neşretmesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira mezkur kıssa/hikaye Mevlâna’nın düşünce dünyası ve *Mesnevî*’nin anlam haritası açısından temsil gücü yüksek bir metindir. *Mesnevî*’de yer alan bedevî ile karısı hakkındaki hikâyeye odaklanan akademik çalışmalar bulunmakla birlikte Paşa’nın bu hikâyeye ilgisini ve yaklaşımını konu edinen bir incelemeye tesadüf edilmemiştir. Bu çalışma çerçevesinde Paşa’nın Merd-i A’râbî kıssasına dönük ilgisi tasavvuf düşüncesi ve Mevlânâ’nın mirası üzerinden okunmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Abidin Paşa, Mesnevî Şerhi, Akıl ve Nefis, Bedevî ile Karısı, Kıssa*

* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, mckonevi@gmail.com

BİR OSMANLI BÜROKRATI ABİDİN PAŞA’NIN AHLAK ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELERİ

Mustafa BORSBUĞA*

Özet

Çalışma, bir Osmanlı bürokrati Abidin Paşa’nın Saâdet-i Dünya isimli eseri üzerinden onun ahlak konusuna ilişkin belli başlı görüşlerini tespit etmeyi hedeflemektedir. Çalışma daha özelde ise Abidin Paşa’nın; Saâdet-i Dünya eserini, II. Abdülhamid’in eğitim politikaları bağlamında telif ettiği tezini ileri sürmekte ve bunu temellendirmeye çalışmaktadır. Osmanlı devletinin başta askerî ve ekonomik olmak üzere eğitim, kültür ve toplum üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığı tecdit hareketinin, bu alanlar üzerindeki tesir ve etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Tecdit hareketinin en bariz hissedildiği alanların başında ise eğitim gelmektedir. Bu bağlamda devletin dinî ve siyasî bünyesini güçlendirmek ve bekasını sağlamak amacıyla yeni eğitim politikaları benimsenmiştir. Bu eğitim politikalarıyla uyumlu bir işleyiş sağlayacak yeni ders programları, müfredatlar ve ders kitaplarının muhtevası da oluşturulmuştur. Eğitimdeki bu dönüşüm ve değişim, özellikle okullarda okutulan ahlak kitaplarında da gözden kaçmamaktadır. Zira okullarda okutulan kaynak kitapları ile klasik ahlak kitaplarının muhtevaları karşılaştırıldığında bu değişimi gözlemek mümkündür. II. Abdülhamid’in eğitim politikalarında ahlak eğitimi ve ahlak dersi kitaplarının önemsendiğini ve bu politikalar doğrultusunda bu eserlere belli bir misyon yüklendiğini söylemek mümkündür. Böylece inşa edilmek istenen yeni vatandaş kimliği, söz konusu bu ahlak dersleri ve ahlak kitapları vasıtasıyla sağlanmaya çalışılmıştır. İşte burada çalışmamıza konu olan Abidin Paşa’nın Saâdet-i Dünya isimli eserinin de bu gayeye binaen telif edildiğini ön görmekteyiz. Zira eserin muhtevası, örgüsü ve hedefi bunu destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Abidin Paşa, Saadet-i Dünya, Ahlak, Eğitim, Modernleşme

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı.
mustafa.borsbuga@asbu.edu.tr

ABİDİN PAŞA’NIN TERAKKİ VE SAADET TASAVVURU

Fulya İBANOĞLU*

Özet

“Terakki”, Osmanlı modernleşmesinin dinî, fikrî, içtimaî, siyâsî sahalardaki tezahürlerinin hasılası olan Çağdaş Türk Düşüncesi’nin esas kavramları arasındadır. Türkçede umumiyetle “fertlerin ve cemiyetlerin manevi yükselişleri” manasında kullanılan terakki kelimesi hususen 18. yüzyıl sonrasında, Batı’da önce Aydınlanma felsefesinin sonra Pozitivim ve Darwinizm’in de tesiriyle şekillenen, çizgisel olarak insanlığın her bakımdan basitten karmaşığa, kötüden iyiye, alt seviyeden üst seviyeye ilerlemesi manasındaki “progress” kelimesiyle benzer manalar kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda insanlığın ilimlerde, teknikte, maddi hayatta ilerleyerek asırlar içinde gittikçe daha çok şeye sahip olduğu bunun neticesinde de bunları tedarik edemeyen toplumlara nispetle daha mutlu olduğu inancı kelimenin muhtevasına dahil olmuştur. Bu durum terakki kelimesinin Türkçede iki farklı manaya işaret etmesiyle de neticelenmiştir: Maddi ve manevi terakki.

Kelimenin Türkçedeki ve Türk tefekkür tarihindeki bu serüvenini takip etmek aynı zamanda Çağdaş Türk Düşüncesi’nin farklı dönemlerini kavrayabilmek bakımından mühimdir. Zira Tanzimat’tan Meşrutiyet’e geçen sürede terakki kelimesinin taşıdığı mana ile Meşrutiyet ve sonrasında dahi ayrışmalar görülür. Kelimenin farklı devirlerde, farklı tarihlerde meşrep ve meslek bakımından farklı isimlerin metinlerinde kullanımı, kadim literatürdeki manalarıyla benzerlikler, ayrıldıkları noktalar, manada daralmalar ve genişlemelerin tespiti ve tahlili hem terakkinin daha iyi anlaşılmasına hem de kelimeyi metinlerinde kullanan isimlerin entellektüel biyografilerine katkı sağlayacaktır.

Nitekim sufi meşrep bir bürokrat olan Abidin Paşa’nın devr-i Hamidi’de tefsir ve ahlak sahasında yazdığı eserlerinde terakki kelimesini kullanımı, saadet deyince ne anladığı dikkate değer bir örnektir.

Ayrıca modern dönemde yazılmış bu türden dinî muhtevalı metinlerin meseleleri ele alma biçimi, kelimelere yükledikleri manalar bakımından geriye doğru götürüldüğünde kadimle örtüşüp örtüşmediği, Meşrutiyet devri metinleriyle benzeşip ayrıldıkları noktalar gibi mevzular da birbirleriyle irtibatlıdır.

Yukarıdan beri sıralanan meseleler bağlamında bu çalışmada, Mesnevi şarihi Halveti dervişi Abidin Paşa’nın hususen Meâlî-i İslamiye ve Saadet-i Dünya isimli eserlerinde terakkiyi maddi-manevi olarak tasnif etmesi, maddi terakkiyi Batı’da zuhur eden teknik-teknoloji, manevi terakkiyi ise İslam’ın hakkıyla tatbik edilmesi neticesinde görülen ahlaki terakki olarak tasavvur etmesine dikkat çekilmiş; “İslam terakkiye mani değildir; maddi ve manevi terakki neticesinde ferdî ve içtimaî hayatta saadet tecelli edecektir” şeklindeki fikirleri ele alınmıştır. Nihayet Paşa’nın terakki kelimesine yüklediği manalar ve saadetle kurduğu irtibat tespit ve tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abidin Paşa, Terakki fikri, Saadet

* İstanbul Müftülüğü Eğitim Uzmanı, fulyaibanoglu@gmail.com

ABİDİN PAŞA'NIN “ÂLEM-İ İSLÂMİYYET MÜDÂFAA” ADLI RİSALESİ

Kadir Acar¹, Yavuz Selim Göl²

Özet

Abidin Paşa (öl. 1906), Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş önemli devlet adamlarından birisidir. 1843 yılında Preveze'de dünyaya gelen Abidin Paşa, Osmanlı Devleti'nde önemli görevler yürütmüştür. Kaymakamlık, mutasarrıflık gibi görevleri yanında başkent İstanbul'da kurulan farklı komisyonlarda da görev aldı. Bu görevleri esnasında Adana, Sivas ve Ankara gibi ülkemiz sınırları içerisinde bulunan şehirlerin yanında Selanik, Cezayir-i Bahr-i Sefid gibi vilayetlerde de valilik görevini yürüttü. Kendisi ülkemizin yetiştirdiği önemli sanatçılardan olan Abidin Dino'nun da (öl. 1993) dedesidir. Ankara'da yürüttüğü valilik görevi anısına günümüzde bir semte adı da verilmiş olan Abidin Paşa, sadece yöneticilik vasfıyla değil ilmi çalışmalarıyla da tanınan bir devlet adamıdır. Onun en çok bilinen çalışmalarından birisi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin meşhur eseri Mesnevi üzerine yapmış olduğu şerhidir. Abidin Paşa sadece bu çalışmayla da yetinmemiş, dönem dönem gerekli gördüğü bazı alanlarda da eserler kaleme almıştır. Onun ilmi yönünün belki de en ilginç çalışmalarından birisi de kaleme aldığı bir reddiyedir. Reddiye geleneği Osmanlı'nın son zamanlarına kadar ilmin terakkisi için büyük bir önem taşıyan meşgalelendendi. Bu geleneğin bir uygulayıcısı olan Abidin Paşa, Mısır'da bir papaz tarafından yazılmış olan el-Ecvibetü'l-Kur'âniyye 'ale'l-es'ileti'l-Mesîhiyye adlı bir esere karşın yazdığı bu reddiyede önemli hususlara değinmiştir. “Kur'an-ı azimu's-şân'ın Tevrat ile İncil'i tasdik etmesi; Kitâb-ı Mukaddese mü'minin îman eylemesinin vucûb-i hükm-i Kur'an'dan olması; İncil'in adem-i neshi ve ona bedel vahyin bulunması; Kur'an-ı azimu's-şân ile Mesîh; Kur'an-ı azimu's-şân ile Fahr-i Kâinât; Kur'an-ı azimu's-şân'da, hâşâ, nekidînin ictima'ı; Kur'an-ı azimu's-şân'ın tarih ile zıtlığı; Kendi nefsinde Kur'an-ı azimu's-şân'ın, hâşâ, zıtlığı; Kur'an-ı azimu's-şân'da hurâfelerin varlığı; Kur'an-ı azimu's-şân ve hadisi şerif hakkında bazı açıklamalar ve risâle-i müellifinin dîn-i mübîni terk için ehli İslâm'a ettiği teşvikâtı hâvidir.” şeklinde on fasıl üzerinden içeriği oluşturulmuş olan risaleyi başlıklar halinde ele alan Abidin Paşa gerekli cevapları vermeye gayret etmiştir. Bu reddiye ile döneminin güzel örneklerinden birini de göstermiş olmaktadır. Bu tebliğimizde Abidin Paşa'nın mezkûr risâlede değinilen on fasıla ilişkin ele aldığı konulara temas edilerek onun iddiaları gün yüzüne çıkarılacaktır. Çalışmamızda ilgili eserin, Tahir Bey Matbaası tarafından 1315/1897 tarihinde basılmış olan nüshası esas alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Abidin Paşa, Âlem-i İslâm, Reddiye

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, kadir_acar21@erdogan.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı, yavuz.gol@giresun.edu.tr

ABİDİN PAŞA'NIN BORSAYA DAİR RİSALESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ozat SHAMSHIYEV¹

Özet

Abidin Paşa'nın orijinal ismiyle Konsolidenin Hava Oyunlarına Sâir Muâmelât Hakkında Müstakrazât-ı Mâliyyeye Dair Risâle adlı eseri bugünkü İstanbul Borsa'sının ilk başkanlığını yürüttüğü süreçte kaleme almış olduğu risaledir. Risale, Borsa İstanbul (o günkü adıyla Dersaadet Tahvilat Borsası) hakkında yazılmış ilk eser olması bakımından hayli önem arz etmektedir. Eseri günümüz Türkçesi'ne kazandırarak yayına hazırlayan Prof. Dr. Celali Yılmaz, tarihi önem taşıyan bu eserin gerektiği gibi sahiplenilmediği serzenişinde bulunur. Nitekim Borsa İstanbul'un resmi internet sitesine bakıldığında “Yayınlar” sekmesindeki kitap listesinde Abidin Paşa'nın eserinin yer almadığı görülür. Bunun sebebinin, risalede ağırlıklı olarak borsanın karanlık yönlerinden bahsedilmiş olması muhtemeldir. Zira Abidin Paşa risalede iki önemli problem üzerine yoğunlaşmaktadır: Birincisi, finansal piyasalardaki “güven eksikliği”; ikincisi, kamu borçlanmalarının “fazlalığı” meselesi. Abidin Paşa'nın bu hareketini, devletin veya belli bir kurumun itibarını zedeleme olarak algılamak pek uygun görünmemektedir. Kanaatimizce, risaleyi, hem dini ve ahlaki değerlerden uzaklaşmış olan bir toplumun finansal ilişkilerdeki sıkıntılarını, hem de siyasi ve iktisadi olarak son derece yıpranmış olan Osmanlı Devleti'nin geldiği noktayı tespit etmek adına yapılan bir özeleştirici olarak değerlendirmek daha isabetlidir. Müellifin ifadesine göre eser toplam beş farklı konuyu ele almak üzere yazılmıştır. Fakat mevcut verilere göre sadece iki bölümün tamamlandığı ve elimizdeki risalenin planlanan çalışmanın sadece ilk cildi olduğu anlaşılmaktadır. Müellif o günkü borsada uygulanan işlemleri tek tek tanımlamakta ve sakıncalı yönlerini ince ayrıntılarına kadar açıklamaktadır. Dolayısıyla risale, tamamen uygulamaya odaklı bir şekilde kaleme alınmıştır. Borsaya yatırım yapanların, bir diğer ifadeyle hava oyunlarına bulaşanların yüzde doksan sekiz oranında kaybettiklerini dile getiren Abidin Paşa, konsolide oyunları kârlı olsaydı, aracı şirketlerin kendileri yatırım yapacaklarını, sürekli işin içinde olmalarına rağmen aracılardan hiç zenginleşmediklerine göre borsadan uzak durulması gerektiğine dikkat çekerek tavsiyede bulunur. Bununla birlikte yatırım yapmak isteyenlerin kumar oyunlarına bulaşmadan gerçek ticari faaliyette bulunan şirketlerin hisse senetlerine para yatırarak gelirinden faydalanabileceklerini de dile getirir. Risalede anlatılan buhranlı dönemin finansal işlemlerine nispeten günümüz Borsa İstanbul'unda, İslami etik ve değerlere dikkat eden ve “katılım endeksi” çerçevesinde faaliyet gösteren şirketlere yatırım yapma imkanının oluşturulmuş olması, önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bildirimizin konusu, Abidin Paşa'nın risalesinin, XIX. yy. finansal sorunları ile ele alınan değişik konular çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Abidin Paşa, Hava Oyunları, risale, finansal sorunlar.

¹ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, ozat.shamshiyev@asbu.edu.tr, 0551 180 3656.

TÜRK BORSA TARİHİNDE ABİDİN PAŞA

Celali YILMAZ¹

Özet

“Osmanlı zamanında İstanbul’da önemli bir borsacılık tecrübesi olduğu” cümlesi klişe olarak tekrarlanır ancak o tecrübenin kurumsal detayları pek bilinmez. İstanbul’da 19. yüzyılda Galata bankerleri ile özdeşleşen borsacılık faaliyetleri vardır ancak bu faaliyetler devlet kontrolü dışında, çoğunluğu gayrimüslim esnafın kendi aralarında oluşturdukları bir yapıda gerçekleştirilmiştir. Borsacı esnafı işlem esaslarını, hatta uyumsuzluk çözümünü kendi aralarında halletmekte, devletin idari veya adli birimleriyle muhatap olmamaktadır. Osmanlı hükümetleri özellikle vergisel gerekçelerle zaman zaman borsacılık faaliyetlerini kayıt altına alma teşebbüslerinde bulunsa da bu çabaları 1873 yılına kadar başarılı olamamıştır. Nihayet 1873 yılında Avrupa’da patlayan borsa krizinin yarattığı ortamda Osmanlı hükümeti Galata’daki menkul kıymet ticareti faaliyetlerinin zapturapt altına alınması fırsatına kavuşmuştur. Avusturya’da 1873 yılının bahar aylarında borsa çöküşüyle başlayan ve “Sanayi Devriminin ilk büyük krizi” sayılan ekonomik sıkıntılar, 1873-1896 yılları arasında Avrupa ve Amerika’da etkili olmuştur. Hatta 1929 Ekonomik Buhranına kadar “Büyük Buhan” tabiri 1873 ekonomik krizi için kullanılmıştır. Ancak 1929 ekonomik buhranının daha hızlı ve çarpıcı etkileri tecrübe edildikten sonra, 1873 borsa çöküşüyle başlayan ve yirmi yıldan daha uzun süre devam eden ekonomik gerileme döneminin adı “Uzun Buhan” olarak değiştirilmiştir. İşte böyle bir ekonomik kriz ortamında, borsa fiyatlarının çökmesi sonucu İstanbul’da da bütün parasını borsada kaybedenlerin hatta o nedenle intihar edenlerin hikayelerinin gazetelere yansıdığı bir ortamda, yaşanan krizden bir çıkış yöntemi olarak gündeme gelen organize bir menkul kıymetler borsası kurulması fikri karşısında hükümet şaşkındır. Osmanlı bürokrasisi için tamamen yabancı olan bir konunun nasıl düzenleneceği, kriz ortamında nasıl organize edileceği sorunu ortaya çıkmıştır. Abidin Bey, eğitimi ve kültürü itibarıyla öyle bir kriz döneminde bu belirsiz işin üstesinden gelebilecek bürokrat olarak görülmüş ve Dersaadet Tahvilat Borsası’nın kuruluşu ve yönetilmesiyle görevlendirilmiştir. Yarı özerk bir yapıda kurulan Dersaadet Tahvilat Borsasında komiser unvanıyla görev yapan Abidin Bey, borsayı kontrol amacı güden hükümet ile mümkün olduğu kadar kamusal düzenlemelerden uzak durmaya çalışan borsacı esnafı arasında pozisyonu itibarıyla denge unsuru olmuştur. Kuruluşundan itibaren altı yıla yakın süre boyunca borsa komiserliğini yürüten Abidin Bey’in, görevi sırasında yazdığı Hava Oyunları risalesi, Türk borsa tarihi açısından temel metinlerden biridir. Abdülhakim Arvâsî eserini oluştururken tasavvufun ana ilkelerini ön planda tutmuştur. Eserde tasavvufun târifi, ıstılahı ve bir takım tartışmalarına yer vermiştir. Abdülhakim Arvâsî yazdığı bu eserde ele aldığı konular incelendiğinde onun bir mutasavvıf olarak düşüncelerine ulaşmak mümkün olmaktadır. Tasavvufa dair ana kaynaklarda yer alan görüşleri ifade etmiş ve bunlar içerisinde bazı fikirlere yakınlığını da eserinde beyan etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abidin Paşa, Dersaadet Tahvilat Borsası, Hava Oyunları 1873 Ekonomik Krizi

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, celali.yilmaz@medeniyet.edu.tr +90216 280 3333/4168

ABİDİN PAŞA'NIN KİTAP BASIM DENETİMLERİYLE İMTİHANI ve KAYIP KİTABI

Ersin DURMUŞ*

Özet

Osmanlı Devleti'nde matbaanın kullanılması müellifler ve matbaalar kadar devleti de ilgilendiren yeni bir süreci başlatmıştır. Müelliflerin matbaaya olan ilgisi ve kitap basma talepleri her geçen gün artarak devam etmiştir. Bu durum devletin kitap basım işinin uygulanması ve takibi ile ilgili yasal düzenlemeler yapmasını hızlandırmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti kitap basımını tam bir serbestlik ile müellif ve matbaaların tercihlerine bırakmamıştır. Başlangıçta bedelini ödeyen herkes kitap bastırabilirken artan talepler karşısında çözüm arayan sistem, birçok kurum ve kuruluş marifetiyle kitap basım denetim süreçlerini yürütmüştür. Bu oluşumlardan biri de 1881 yılında Maarif Nezareti bünyesinde kurulan Encümen-i Teftiş ve Muayenedir. Encümen-i Teftiş ve Muayene, başvurunun konusuna göre ilgili kurumların da görüşünü alarak basımı için müracaat edilen eserleri hem şekil hem içerik açısından inceledikten sonra basılıp basılmamasına karar vermiştir. Gerekli gördüğü durumlarda ise düzeltmeler yapmak şartıyla müellife yeniden müracaat hakkı tanımıştır. Bu yönüyle Teftiş ve Muayene Encümeninin günümüz editörlük ve hakemlik işlerini de yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Kitap denetimi ile ilgili bu süreçler dönemin yazarları, aydınları ve fikir adamları arasında büyük huzursuzluklara ve eleştirilere sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kitap denetim mekanizmalarına takılan isimlerden biri de önemli görevlerde bulunmuş devlet adamlarından biri olan Abidin Paşa'dır. Abidin Paşa'nın Cezâyir-i Bahr-i Sefid valiliği dönemindeki müracaatlarından biri, meşhur eserlerinden olan Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde'nin ikinci baskısı içindir. Eser, ikinci baskı için yapılan müracaat olmasına rağmen söz konusu mekanizmaya takılmış ve hatalar düzeltildikten sonra tekrar değerlendirilmek üzere iade edilmiştir. Abidin Paşa'nın aynı döneme denk gelen ikinci müracaatı ise Hikem-i Kur'ân adını verdiği çalışması içindir. Bu kitabının basımına ise, eserde pek çok hata olduğu gerekçesi ile izin verilmemiştir. Bu olay ve süreç arşiv belgeleriyle ortaya konmakla birlikte maalesef Abidin Paşa'nın bu isimle günümüze ulaşan bir eseri tespit edilememiştir.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde kitap basımı ile ilgili denetim mekanizmalarına kısaca değinildikten sonra söz konusu kayıp eserin izi sürülmüş; eserin akıbeti ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca Abidin Paşa'nın adı geçen iki eseri için yaptığı müracaatlarla ilgili belgeler ilgililerin nazarıdikkatine sunulurken Osmanlı Devleti'nde kitap basım süreçlerinin bir boyutu bu iki eser üzerinden örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abidin Paşa, Sansür, Kasîde-i Bürde, Hikem-i Kur'ân

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ersin.durmus@asbu.edu.tr

ÇAMLIK HANEDANINDAN BİR OSMANLI BÜROKRATI: ABİDİN PAŞA ve GÜNEY ARNAVUTLUK SORUNU (1877-1879)

Doğukan Oruç*

Özet

Abidin Paşa'nın hayatı, 1877 ile 1879 yılları arasında ve özellikle Osmanlı-Rus Savaşı dolayısıyla Yanya'da vücuda getirilen bir komisyonun başkanlığını yürüttüğü süreçten itibaren Güney Arnavutluk sorunu ile yakından ilişkili hâle geldi. Bu komisyonun görevleri arasında ihtiyaten destek birlikleri (asâkir-i muâvene) tertip etmek, muvazzaf askerlerin nakliyat işlerini kolaylaştırmak ve onların çeşitli ihtiyaçlarını temin etmek vardı. Komisyonun bütün azaları Güney Arnavutluk eşrâfından oluşmaktaydı. Abidin Paşa'nın ilgili başkanlığı süresince bölgedeki Arnavutları, Yanya'ya karşı düzenlenebilecek olası bir Yunan saldırısına karşı bilinçlendirmek adına hatırı sayılır bir zaman ve çaba harcadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Berlin Kongresi öncesinde Arnavut halkı adına inisiyatif almanın erken örneklerinden biri olduğu için özellikle dikkat çekici olarak değerlendirilmeye müsaittir. Paşa, riyâset görevinden ayrıldıktan sonra da memleketi ve mahallî hanedânının servetinin bağlı bulunduğu topraklar için bir tehdit oluşturan Güney Arnavutluk/Kuzey Epir'in Yunanistan'a terk edilmesi ihtimaline karşı bu bölgeleri muhafaza etme çabalarına iştirak etmeyi sürdürmüştür. Memleketi Preveze'de kurulan Arnavut Cemiyeti'nin aktif önderlerinden olmuş ve bu cemiyet Yanya, Narda ve Preveze'nin Yunan yönetimine teslim edilmesine mâni olmak adına önemli Arnavut toplantılarının düzenlenmesinde aslî bir rol oynamıştır. Bu dönemde, Abidin Paşa'nın ismi ve mührü Arnavutlarca meskûn toprakların Yunanistan tarafından işgâl edilmesini önlemek adına Düvel-i Muazzama konsoloslarına gönderilen telgrafların altında görünmektedir. Abidin Paşa ayrıca Vrioni ailesinden Ömer ve Mehmed beyler, Delvinalı Mehmed Paşa ve Avlonyalı Mustafa Paşa gibi diğer Arnavut kökenli devlet adamlarıyla da temas hâlinde olmuştur. Paşa'nın biyografisini tam manasıyla anlamak için, onu bu geniş Arnavut sosyal ağı içerisine yerleştirmek ve konumunu bağlamına yerleştirmek gerekmektedir. Bu çalışma, Paşa'nın 1877-1879 yılları arasında Güney Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluk'undan ayrılmasını önlemek için bizzat dâhil olduğu veya temasta bulunduğu hareketleri incelemektedir. Çalışma, Abidin Paşa'nın memuriyet hayatının Arnavut kimliğinin en etkin biçimde rol oynadığı bu sürecindeki faaliyetlerini aydınlatmayı amaçlamakta ve bu konuda yapılacak çalışmalara bir katkı sunmayı ummaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abidin Paşa, Arnavutluk, Yunanistan, Şark Krizi.

* Lisansüstü Öğrencisi. 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye. E-posta: dogukaanoruc@gmail.com. ORCID: 0000-0003-0242-2285.

ANKARA VALİSİ ABİDİN PAŞA'NIN SAKIZ ADASI DEPREMİ İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ

Dr. Özlem Gülenç İğdi¹

Özet

Abidin Paşa II. Abdülhamit döneminin önde gelen valilerinden biridir. Ankara valisi olarak Ankara Vilayeti'ne yedi yıl yedi ay hizmet etmiştir. (1886-1894). Abidin Paşa, Ankara'da Tanzimattan'tan Meşrutiyet'e kadar görev yapan valiler içinde (1840-1908) en uzun süre görev yapan vali olmuştur. Ankara'da gösterdiği yüksek yöneticilik becerileri sayesinde kentin yol, su, demiryolu, eğitim gibi pek çok sorununa çözüm getirerek başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Altı dil bilen Abidin Paşa aynı zamanda döneminin aydın bir kişiliğidir. Resmi görevleri devam ederken çeşitli eserler de kaleme aldığından yazar ve şair olarak da tanınmaktadır. Dini, tasavvufi, iktisadi konularda yazdığı yayınlanmış sekiz kitabı bulunmaktadır. *Mesnevi*'nin birinci cildinin çevirisini ve şerhini (açıklama) altı cilt halinde yayınlamıştır. Ankara Valiliği sırasında *Mesnevi*'nin ikinci ve üçüncü cildini şerh etmiş ve Ankara Vilayet Matbaasında bastırmıştır. Abidin Paşa'nın Yunanca olarak yazdığı ve İstanbul'da *Neogolos* dergisinde yayınlanan şiirleri, Ankara valisi olarak görev yaptığı sırada Maaarif Nezareti'nin onayıyla 1888 yılında İstanbul'da *Neogolos* matbaası tarafından yayınlanmıştır. Eserin kapağında; "...aşka ve Sakız zelzelesine dair Ankara Valisi Abidin Paşa'nın Yunan lisanında yazdığı eş'ardır." açıklamasıyla şiirlerin konusu hakkında bilgi verilmiştir. Abidin Paşa Rodos valisi iken, 1894 yılında, Rodos Vilayeti matbaasında eserin ikinci baskısı yapılmış olup bu baskıya ilkinde olmayan yeni şiirler de eklenmiştir. Bu çalışmada; Abidin Paşa'nın Ankara valisi iken Sakız Adası depremi sonrasındaki duygularını ifade ettiği iki şiiri, Yunanca yazdığı şiir kitabından Türkçe çevirisiyle ilk kez aktarılacaktır. 3 Nisan 1881'de merkezi Sakız Adası ve Çeşme olan yaklaşık 7.3 büyüklüğünde bir deprem yaşanmıştır. Sakız Adası'nın üçte ikisini yok eden bu deprem Ege Denizi'ndeki diğer adalar ile İzmir ve Aydın'da hissedilmiş çok sayıda can ve mal kaybına neden olmuştur. Ardından yaşanan tsunami ve çok sayıdaki artçı depremler bölgeyi derinden etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin bir valisi olarak Abidin Paşa o günlerde yaşanan acının etkisiyle şiirler kaleme almış depremin yıkıcılığını ve yaşanan felaketi anlatmaya çalışmıştır. Araştırmanın yöntemi doküman analizidir. Abidin Paşa'nın eski Yunanca olarak Sakız Adası depremi ile ilgili iki şiiri Türkçeye çevrilmiştir. İzmir Sandalı ve Sakız Depremi (Hio'da Deprem) başlıklı bu şiirlerden birincisi on yedi dörtlükten ikincisi ise on beş dörtlükten oluşmaktadır. Abidin Paşa'nın duyarlı bir insan ve şair yanını ortaya koyan bu şiirler onun çok yönlü kişiliğini aydınlatması bakımından önemli olup diğer şiir ve gazete yazılarının da araştırılarak bilim dünyasına sunulması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Abidin Paşa, Abidin Paşa'nın şiirleri, Sakız depremi şiiri.

¹ ogulencigdi@yahoo.com orcid.org/0000-0001-8951-4259

CELAL NURİ İLERİ'NİN SİYER YAZICILIĞINA BAKIŞI

Mahmut DİLBAZ*

Özet

Bu tebliğde siyer yazıcılığında modern dönemde ortaya çıkan değişim ve dönüşümler Abidin Paşa'nın torunlarından Celal Nuri'nin 1914'te yayınladığı *Hâtemü'l-enbiya* isimli eseri merkeze alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Tebliğ üç bölüme ayrılmış olup ilk bölümde klasik siyer yazıcılığının mahiyeti ile tarih/siyer yazıcılığı anlayışındaki kırılmalara dikkat çekilmiş, ikinci bölümde Celal Nuri ve eserinden kısaca bahsedilmiş, son bölümde ise Celal Nuri'nin klasik siyer yazıcılığına yaptığı tenkitler maddeler halinde verilerek değerlendirilmiştir.

İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren eşzamanlı olarak ortaya çıkan siyer/biyografi ağırlıklı tarih yazım usulü ile menkıbe/kıssa ağırlıklı tarih yazım usulü ve bu arada farklı siyer türleri (siyer, megâzî, şemâil, delâil, hasâis, mevlid, hilye ...) varlıklarını modern zamanlara kadar bir arada sürdürmüşlerdi. Ancak XVIII. asrın son çeyreğiyle birlikte Batı Avrupa'nın siyasî, askerî, dinî, içtimaî, ilmî, kültürel müdahalelerine maruz kalan, ciddi askerî mağlubiyetlere ve toprak kayıplarına uğrayan Müslümanlar kötü gidişatın sorumlusunu mevcut din ve tarih anlayışlarında aradılar, klasik tarih/siyer yazıcılığının, türlerinin problemleri olduğuna hükmettiler. Yaşanmış tarihi bütün kuvvet ve zaafıyla sahiplenmek, değerlendirmek yerine ideolojik ve aktüel çerçevenin dayattığı ilerlemeci ve tarihten kopuk bir anlayış geliştirdiler. Bu modern anlayışa göre Müslümanların tarihi üçe ayrılıyordu: İslâmiyet öncesi dönem, Hz. Peygamber ve Dört Halife dönemi, Emevîler'le başlayan sonraki dönem. Hz. Peygamber dönemi "asr-ı saadet" kavramıyla idealize edilirken, bu dönemin öncesi "İsrailiyât"la, sonrası ise "bidat ve hurafe" kavramlarıyla değersizleştirilmeye ve sıradanlaştırılmaya çalışılmıştı.

Celal Nuri İleri (1882-1938) bu şartlar altında ortaya çıkan yeni tarih/siyer anlayışlarının mühim temsilcilerinden biridir. İlk eğitimini babasının mutasarrıflık vazifesinden dolayı Gelibolu, Sakız ve Canik'te tamamladı. Galatasaray Sultanîsi'ni ve Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Bir müddet avukatlık yapsa da gazetecilik mesleğini seçti, mebus oldu. Siyaset, hukuk, tarih, din, seyahat, dil ve edebiyat alanlarında yüzlerce makale, onlarca kitap yazdı. *Hâtemü'l-enbiya*'da hem Müslümanların hem de Batılıların siyer yazıcılığını eleştirerek farklı bir peygamber anlatısı ortaya koydu. Hz. Muhammed'i peygamber olarak değil kanun ve şeriat koyucu, devlet kurucusu, hükümet başkanı, siyasetçi, diplomat, yönetici, şair, filozof, psikolog ve beşer olarak ele almaya çalıştı.

Celal Nuri'ye göre Müslüman siyer yazıcıları Hz. Muhammed'i beşer olarak değil, beşer üstü varlık olarak ele aldılar. Sürekli mucizeleri ve tabiatüstü anlatımları öne çıkardılar. Eserlerini tarih kitabı olarak değil din kitabı olarak yazdılar, bu yüzden eleştiriye hiç yer vermediler. Eserlerini bidat ve hurafelerle, abartılı bilgilerle doldurdular. Güvenilir olmayan hadisleri kaynak olarak kullandılar. Dolayısıyla Batı kalıtsal düşmanlıklarından, Doğu da bidat ve hurafelere düşkünlüğünden Hz. Muhammed'e tarihî hakkını vermediler. Halbuki Hz. Muhammed tarihin "en büyük adamı"dır.

Celal Nuri'nin tarih telakkisi, kaynak anlayışı, ilim görüşü modern ve pozitivist temayüllerin etkisi altında oluştuğu için farklı ve kendi içinde tutarlı bir usulü, bir sistemi olan klasik tarih/siyer yazıcılığını kuşatamadığı anlaşılmaktadır. Celal Nuri siyer ilminin tanımı, gayesi, istikameti, türleri konusunda yeterli ve doğru bilgilere, bakış açılarına sahip olmadığı için Hz. Peygamber'in nebevî yönünü dikkate almadan da siyer yazılabileceğini düşünüyordu. Pozitif bilimlerin mantığını ve yöntemini klasik tarih/siyer yazıcılığında bulamadığı için siyer literatürünü bilimsel ve güvenilir olmamakla, hurafe ve bidatlarla dolu olmakla itham ediyordu. Celal Nuri'nin siyere dair görüşlerinin bugün yerleşmiş hâkim siyer yazıcılığı anlayışlarında bütünüyle olmasa da büyük ölçüde etkili olduğu herhalde söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Siyer yazıcılığı, Celal Nuri, modernleşme, değişim, dönüşüm.

* Dr. Öğr. Üyesi, ASBÜ İlahiyat Fakültesi

CELAL NURİ İLERİ’NİN AHLÂK ANLAYIŞI

Gül Hançer*

Özet

Bu inceleme siyasi, sosyal, felsefi ve tarihi birçok konuda yazdığı eserleriyle Çağdaş Türk Düşüncesi’nde önemli bir yere sahip olan Celal Nuri’nin ahlâk anlayışını araştırmaktadır. Garbçılık akımının ilk akla gelen isimlerinden olan Celal Nuri, birçok alanda talep ettiği ıslahatın ahlâk alanında da gerçekleşmesi düşüncesindedir. Talep edilen bu değişimin felsefi arka planını öne çıkarmak, klasik İslâm ahlâk düşüncesinden hangi konularda ve ne derecede ayrıldığına işaretler sunmak çalışmamızın amacıdır. Celal Nuri’nin Cumhuriyet dönemi reformlarının oluşumundaki etkisi dikkate alındığında değişim fikrindeki felsefi arka planın sağlıklı anlaşılmasının önemi ortadadır. Bunun yanında Celal Nuri’ye dair yapılan çalışmaların daha çok Türk modernleşmesi, inkılap anlayışı, materyalist düşünce yapısı ve din fikri başlıkları altında gerçekleşmesi ve ahlâk başlığı altında yapılan çalışmaların çok az ya da henüz oluşum aşamasında olması; bu alandaki çalışmaların katkısını daha bir ehemmiyetli kılmaktadır. Bu çalışmada Celal Nuri’nin ahlâk anlayışı, İlel-i Ahlâkiyyemiz ve Kadınlarımız adlı eserleri üzerinden incelenecektir. Onun düşünce hayatına etki eden felsefi ekollerden bahsedilen girişten sonra birinci bölümde; ahlâk felsefesi, sonraki bölümlerde ise amelî ahlâk konularına temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Celal Nuri İleri, ahlâk, batılılaşma, medeniyet, kültür

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

CELAL NURİ İLERİ'NİN HİKÂYELERİNDE KADIN

Yasemin ULUTÜRK SAKARYA*

Özet

Osmanlı Devleti'nde hüküm sürülen asırlar boyunca hanedan üyeleri dışında çeşitli meziyetleri bulunan pek çok devlet adamı yetiştirilmiş, mühim vazifeler tevdi edilen bu kişilerin tecrübe ve birikimlerinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Devletin bekasında son derece etkili olan bu isimler, kimi zaman yetiştikleri aileden kimi zaman da devletin sağladığı imkânlar doğrultusunda belirli bir bilgi ve statüye sahip olurken yaptıkları çalışmalar ve gösterdikleri mücadeleler ile ya konumlarını koruyarak üst görevlere getirilmiş ya da azledilerek sürgüne gönderilmişlerdir. 1843 yılında Preveze'de doğan Abidin Paşa ise bu bağlamda ismini zikredebileceğimiz öne çıkan devlet adamlarından biri olmuştur. Farsça, Yunanca, Fransızca, coğrafya, kozmografya gibi farklı alanlarda eğitimler aldıktan sonra kaymakamlıktan hariciye nazırlığına kadar pek çok görevde bulunan Paşa, çocuklarının da iyi yetişmesi için çaba sarf etmiştir. Kızı Nefise Hanım'dan olan torunu Celal Nuri İleri ise kendisi gibi çok okuyup üreten bir fikir adamı olmuş, yazdığı yüzlerce yazı ve makale ile yeni kurulan devletin temellerinde tesiri hissedilen isimler arasında yerini almıştır. 1882 yılında Gelibolu'da doğan Celal Nuri, tıpkı dedesi Abidin Paşa gibi, içinde bulunduğu çevre ve aldığı eğitimlerden dolayı son derece kültürlü bir hukuk adamı olarak yetişmiştir. Fakat gazetecilik mesleğine olan ilgisi, hayatını o yöne doğru şekillendirmesine sebep olurken pek çok konuda fikirlerini beyan ettiği yazılar yazmasının ve yayımlamasının da önünü açmıştır. Nitekim gazete yazıları ile kalmayarak edebî eserler de kaleme alan yazar için 'seksen beygir kuvvetinde bir yazı makinesi' benzetmesi yapılmıştır. Siyasi tekemmülün gerçekleşebilmesi için bilhassa kadın haklarına ve kadına verilen değere dikkati çeken yazar, *Kadınlarımız* isimli kitabı ile Osmanlı ve Türk kadınının sorunlarını irdeleyerek toplumsal ve hukuksal çözümler önermiştir. Müstakil bir eser yazacak kadar önem verdiği bu konuya hikâyelerinde de yer veren yazar, hikâyelerindeki kadın tipini tasniflere ayırarak onlara çeşitli roller biçmiştir. Biz de bu çalışmamızda Celal Nuri İleri'nin dergi ve gazetelerde tefrika edilmiş hikâyelerindeki kadın kahramanları inceleyecek ve 'ideal' kadın tipini somutlaştırmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Celal Nuri İleri, Hikâye, Kişiler, İdeal Kadın.

* Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türk Dili Bölümü.

ABİDİN PAŞA'NIN TORUNLARI ARİF VE ABİDİN DİNO'NUN YAŞAR KEMAL İLE ADANA'YA ETKİSİ

Mehmet Poyraz¹

Özet

23 Ocak 1881'de Mecidî nişanıyla Adana Valisi olarak vazifelendirilen Abidin Paşa burada 4.5 yıl görev yapar. Adana Valisi olarak kaldığı süre boyunca bölgede yaptığı ve daha çok tarımsal alanlardaki icraatlarıyla şehrin hafızasına kazınan Abidin Paşa'dan sonra torunları Arif Dino ile Abidin Dino kardeşler de şehrin tarihinde iz bırakır. 1942 yılında Adana'ya sürgün edilen Arif Dino ve Abidin Dino şehre geldiklerinde boş durmayarak sanatsal çalışmalara girişirler. Bir müddet sonra bunlara Abidin Dino'nun eşi Güzin Dino da katılır. Dönemin siyasi görüşlerinden ötürü Adana'ya sürgün edilen Abidin Dino ile ağabeyi Arif Dino'nun etrafında şehrin kültür ve sanata meraklı gençleri toplanmaya başlar. Bunlardan en çok bilinenleri Yaşar Kemal ile ileride adından söz ettirecek olan edebiyatçı Orhan Kemal'dir. Yaşar Kemal, o dönem Adana'nın önemli gazetelerinden *Türk Sözü*'nde yazılar kaleme alan Abidin Dino ile tanıştığında daha 16-17 yaşlarındadır. Abidin Dino'ya yazdığı şiirleri getirip gösteren Yaşar Kemal bir süre sonra Kadırlı ve Osmaniye civarındaki köyleri dolaşip insanları dinleyerek yazıya döktüğü ağıtları getirmeye başlar. Eli kalem tutmaya başlayan Yaşar Kemal, Abidin Dino, Arif Dino ve Güzin Dino'nun yönlendirmesiyle edebiyat dünyasına adım atmaya başlar. Hayatının önemli ilklerini burada yaşayan Abidin Dino eşi Güzin Hanım ile Adana'da evlenir. Yine Abidin Dino'nun ilk kitabı Adana'da yayınlanır, ilk oyununu Adana'da sahnelerken ilk senaryosunu da yine Adana'da kaleme alır. Yaşar Kemal'e şiddetli ve hayatı boyunca Miguel de Cervantes'in *Don Kişot* kitabını okumasını Arif Dino tavsiye eder. Yaşar Kemal'in Adana Halkevi Kütüphanesi ile *Cumhuriyet* gazetesinde çalışmasına yine Arif Dino vesile olur. Abidin Dino'nun eşi Güzin Dino, Yaşar Kemal'e, Stendhal, Balzac ve Flaubert'in eserlerini bağıra çağıra okutur. Kimi zaman da zorla anlatır bu saydıklarımızı. Yaşar Kemal kaleme aldığı ilk hikâyelerini Arif Dino, Abidin Dino ve Güzin Dino'ya okumasıyla da bilinir. Asıl adı M. Kemal Sadık Göğçeli olan Yaşar Kemal'e *Cumhuriyet* gazetesinde yazmaya başlamasıyla beraber "Yaşar Kemal" adını Abidin Dino tavsiye eder. Kimi çevrelerce Adanalı olarak da bilinen Abidin Dino ile dostluğunu uzun yıllar sürdüren Yaşar Kemal, Adana'dan sonra Ankara'ya taşınan Abidin Dino ve eşi Güzin Hanım'ı ziyaret ederek tavsiyelerini dinler. Bu çalışmada, Dino kardeşlerin Adana'nın kültür sanat dünyasında derin izler bırakması ile Türk edebiyatının usta kalemlerinden Yaşar Kemal'i yazı dünyasına kazandırılmasına vesile olmalarının anlatılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abidin Dino, Arif Dino, Yaşar Kemal, Adana, Abidin Paşa

¹ Gazeteci ve araştırmacı yazar. mehmetpoyraz01@gmail.com, 0541 673 85 80

ABİDİN PAŞA TORUNU RÂSİH NURİ İLERİ'DEN BİRKAÇ HATIRA^{§§}

Prof. Dr. Süleyman Berk^{***}

Özet

Kasîde-i Bürde ve *Mesnevî* şârihi Abidin Paşa'nın torunu olan Râsîh Nuri İleri, toplumda âilesi ve görüşleri nedeniyle tanınmış, bilinmiştir. En bilinen ve dikkat çeken yönü, *Kasîde-i Bürde* ve *Mesnevî* şârihi Abidin Paşa'nın torunu ve Türkiye Komünist Partisi'nin kurucusu olmasıdır. Köklü bir aileden geliyor olması yanında Ressam Abidin Dino ve ünlü mimar Vedat Tek ile akrabalıkları da her zaman ön planda olmuştur. Hüsn-i Hat, kitap ve resim tablolarından oluşan koleksiyonu yanında arşivi de dikkat çekici zenginliktedir. Hattat Mustafa Râkım Efendi imzalı bir levha ile ilgili benimle görüşmek istemesiyle başlayan tanışıklığımız vefatına kadar devam etti. Yakın dostlarımızın da katıldığı ve evinde gerçekleştirdiğimiz sohbette onun hatıralarını dinlemek bizi yakın tarihle ilgili bilgilendirmiş ve düşündürmüştür. Renkli bir kişiliğe sahip olan Râsîh Nuri İleri, daima ilgiyle anılmaya devam edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Abidin Paşa, Hüsn-i Hat, Koleksiyon, Abidin Dino, Arşiv.

^{§§} Bu bildiri, *Türk Edebiyatı* dergisinde (Şubat 2015, sy. 496) yayımlanan "Râsîh Nuri İleri Üzerine Birkaç Not" başlıklı makalenin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş hâlidir.

^{***} İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi